

MÄLU KÕHETUMISE VASTU

Ülelend viimase kümnendi eestikeelsest tõlkeilukirjandusest

JAN KAUS

Olen juba mõnda aega vastanud ajalehtede aastalõpuküsitlustele, kus palutakse nimetada kümme parimat aasta jooksul ilmunud eestikeelset teost. Viimati vastates mõistsin erilise selgusega, et tegu on tahtmatu blufiga. Tundus kummaline nimetada parimaid aasta jooksul ilmunud eesti algupärandeid, kui kaks kolmandikku neist lugemata. Tõlkekirjandusest rääkimata. See viib üsna loogiliselt omakorda mõttele, et kas praegu ei toodeta raamatuid – ka n-ö kõrgkirjandust – liiga palju? Või on liiga palju ikkagi parem kui liiga vähe? Mine tea.

Seega on mõnevõrra loogiline, et mõnigi kolleeg, kellele mainisin kirjutasvat ülevaadet viimase kümnendi eestikeelsest tõlkeilukirjandusest, hakkas kahtlema, kas ei haara ma liiga suurt ajavahemikku. Kahtlemata. Kuid siinse kirjatöö eesmärk ongi pigem anda põgus ülevaade põhilistest jõujoontest. Kirjatöök eraldatud tähemärkide arv ja jaks lubavad vaid üldpilku. Püüan seda tehes võtta aluseks erinevad tõlkeilukirjanduse sarjad, kuigi mõjus osa viimase kümnendi kõige olulisemaid tõlkeid on loomulikult ilmunud väljaspool sarju – püüan neistki tähtsamad ära mainida. Olgu lisatud, et kuigi jätan käsitlemata massmüügisarjad, nagu „Eesti Päevalehe romaaniklassika” (ilmus 2007–2008) ja „XX sajandi romaan” (ilmus 2005–2006), ei pea ma selliseid ettevõtmisi sugugi ebaoluliseks, kas või juba seetõttu, et sedakaudu taas ilmusid muuhulgas Fjodor Dostojevski ja Gustave Flauberti teosed. Samuti jätan tähelepanu alt välja ajaviitelisema kirjanduse (juba ajaviitelisuse määratlemine võtaks hulga ruumi).

Aga alustagem.

Kirjastuses Varrak ilmuvat „**Moodsa aja**” sarja võib ehk pidada nullindate kõige prominentsemaks tõlkekirjanduse sarjaks üldse. Minu teada on sarjas ilmunud ainult esmatõlked, mis on igati tähelepanu- ja kiiduväärne. Sari sai alguse 2001. aastal Anthony Burgessi „Kellavärgiga apelsiniga” Udo Uibo vaimukas tõlkes. „Moodsa aja” märgi all on ilmunud paljud olulised kaasaegse maailmakirjanduse eestindused: näiteks Bret Easton Ellise „Ameerika psühhopaat” (2002, tlk Teet Martin), David Mitchelli „Pilveatlas” (2006, tlk Aet Varik), Michel Houellebecqi „Elementaarosakesed” (2008, tlk Indrek Koff) või kolm Haruki Murakami teost, millest kaks („Norra mets” 2006. aastal ja „Kafka mererannas” 2008. aastal) on tõlkinud Kati Lindström.

Ajavahemikus 2003–2012 on minu andmetel „Moodsa aja” sarjas ilmunud 52 teost. 25 neist on tõlgitud inglise keelest, kaheksa prantsuse keelest, viis saksa ja jaapani keelest ning kaks teost soome ja vene keelest. Ühe tõlkega on esindatud hispaania, ungari, portugali, araabia ja itaalia keel. Tõsi, hispaania keelest ilmus „Moodsa aja” sarjas juba 2002. aastal Javier Maríase „Nii valge süda” (tlk Marin Mõttus), sellele lisandus 2012. aastal teine Maríase

tõlge „Oxfordi romaan” (tlk Kai Aareleid). Nagu Mariáski, on mitmed autorid esindatud rohkem kui ühe teosega. Viimase kümne aasta jooksul on „Moodsas ajas” ilmunud kolm tõlget Haruki Murakamilt, kaks raamatut Andrei Makine’ilt, Michel Houellebecqilt, David Mitchellilt, Daniel Glattauerilt, Amélie Nothombilt ja Nick Hornbylt. Viimaselt on „Moodsas ajas” ilmunud kokku kolm tõlget, tema ehk kõige populaarsem teos „Elu edetabelid” ilmus Triin Taela tõlkes juba 2001. aastal, aga väljaspool kõnealust sarja on Varrak avaldanud veel kaks Hornby raamatut: „Pikk tee alla” (2006, tlk Maret Kaik) ja „Maoli” (2008, tlk Kristjan Jaak Kangur).

Kuigi Varraku eestvedaja, eestikeelse kirjanduse üks tähelepanuväärsemaid eestkõnelejaid Krista Kaer on korduvalt kirjutanud kurbi artikleid väärtõlkekirjanduse müüginumbrite pidevast kahanemisest, on rõõm tõdeda, et aastate jooksul pole „Moodsa aja” sari näidanud kokkukuivamise märke. Vastupidi. Kui 2003. aastal ilmus sarjas viis nimetust ning 2004. ja 2006. aastal vaid kaks – kuigi olgu vahemärkusena öeldud, et kvantiteet ei näita alati kvaliteeti, 2006. aastal lisandunud kaks teost olid „Norra mets” ja „Pilveatlas”, mõlemad olulised teosed nii kõnealuses sarjas kui ka kogu viimase kümnendi tõlkeilukirjanduses –, siis näiteks 2010. aastal ilmus seitse, 2011. aastal samuti seitse ja 2012. aastal lausa kaheksa nimetust. Samuti tuleb märkida, et kuigi näiteks soome keelest ilmus viimane eestindus 2007. aastal (Elina Hirvose „Et tema mäletaks sedasama” Piret Saluri tõlkes), siis 2012. aastal lisandusid sarja tõlkekeelte nimistusse itaalia ja araabia keel (Paolo Giordano „Algarvude üksildus” Tiina Randviiru tõlkes ja Alaa al-Aswani „Jakubijani maja” Kalle Kasemaa tõlkes). Märgilisel sarjal paistab minevat kui mitte hästi, siis igatahes rahuldavalt.

Selgelt haakub „Moodsa aja” sarjaga teine Varraku väärtõlkekirjandust vahendav mammutseeria „**20. sajandi klassika**”, mis sai alguse juba 2000. aastal. Kuigi selle maht on „Moodsa aja” omast väiksem – viimase kümnendi jooksul on minu andmetel ilmunud 31 nimetust –, siis on tegu mõnes mõttes väärikamagi kogumiga kui „Moodne aeg”. Tõsi, paari autori (Salman Rushdie, William Boydi) tõlkeid on ilmunud mõlemas sarjas. Tegelikult kaldub olema nii, et „20. sajandi klassika” raames avaldatakse nii enne kui ka pärast Teist maailmasõda ilmunud raamatuid, „Moodne aeg” keskendub (nagu nimigi viitab) viimastele aastakümnetele – kuigi on huvitav mõelda, kust ikkagi see „moodne” alguse saab. Seega on „20. sajandi klassika” ajaline haare laiem kui „Moodsal ajal”. Näiteks Salman Rushdie „Kesköö lapsed” (2009, tlk Aet Varik) nägi ilmavalgust 1981, aga sarja üks olulisemaid tõlkeid, Louis-Ferdinand Céline’i pöörane ja tundlik „Reis öö lõppu” (2010, Heli Alliku loomingulises tõlkes) ilmus originaalis juba 1932. Nii on sarjas avaldatud XX sajandi esimese poole ja keskpaiga suuri klassikuid, nagu James Joyce, Albert Camus, André Gide, Isaak Babel, Evelyn Waugh, Marguerite Duras, Dezső Kosztolányi jne, aga nende kõrval ka autoreid, kes avaldasid XX sajandi lõpuni või kirjutavad edasigi: Halldór Laxness, Cormac McCarthy, Philip Roth jne. Näiteks Torgny Lindgreni raamat „Isa arm”, mis ilmus sarjas 2009. aastal Tõnis Aroveri ja Anu Saluääre tõlkes, sisaldab lugu „Doré piibel”, mis ilmus originaalis 2005. aastal.

Viimase kümnendi jooksul ilmunud nimetustest peaaegu pooled – 14 – on tõlgitud inglise keelest. Samuti on oluline osa prantsuse keelel – üheksa tõlget.

Jaapani keelest on sarja jaoks tõlgitud kaks teost, ühe tõlkega on esindatud araabia, ungari, saksa, islandi, rootsi ja vene keel.

Vastupidiselt „Moodsale ajale” näitab „20. sajandi klassika” mõningaid mahulise kokkutõmbumise märke. Muidugi ei saa paari aasta põhjal teha kaugeleulatuvaid järeldusi, aga nii 2011. kui ka 2012. aastal on sarjas ilmunud kaks nimetust ning 2010. aastal vaid üks – võrdluseks võib asetada viie nimetusega 2004. ja 2008. aasta. Mõningasest ebakindlusest ja murest sarja saatuse suhtes annab ehk märku kujunduse metamorfoos 2009. aastal (uus disain erineb eelnevast küllaltki palju, nii et harjumatum silm võib siin näha sootuks uut sarja).

„20. sajandi klassika” paistab viimase kümnendi lõikes aga silma selle poolest, et korduvad nimed on ainult Albert Camus ja James Joyce. See tähendab, et erinevate autorite nimekiri on väga lai. See võib esmapilgul paista enesestmõistetavana, kuid nagu edaspidi näha, keskenduvad mitmed paralleelse idee ja sisuga sarjad väheste autorite võimalikult põhjalikule (taas)esitamisele. Teinegi kiiduväärt sarnasus „Moodsa ajaga”: enamik tõlkeid ilmub sarjas esmakordselt.

Kahe kõrgilukirjandust koondava suursarja varjus avaldas Varrak ajavahemikus 2003–2008 sarja „**Tele 2. Valitud palad**”. Igal aastal ilmus üks teos, fookus vist ei saanudki lõplikult paika, sarja esimene teos oli XIX sajandi prantsuse klassiku Prosper Mérimée „Etruski vaas” (tlk Sirje Keevallik), viimaseks jäi kaasaegne romaan, Asha Miró ja Anna Soler-Ponti „Sandlipuu jäljed”, mille tõlkis katalaani keelest hispaaniakeelse kirjanduse asjatundja Ruth Sepp.

Servapidi haakub „20. sajandi klassikaga” Eesti Raamatu „**Nobeli laureaat**”. Need kaks sarja kattuvad vähemalt osaliselt – „20. sajandi klassika” raames tõlgitud autorite seas on mitmeid nobeliste: Camus, Gide, Laxness, Böll, Toni Morrison, Nagib Mahfuz.

Nobelistide sari hakkas ilmuma juba 1989: siis avaldati William Goldingi „Kärbeste jumal. Mereristsed” ja Albert Camus’ „Sisyphose müüt”, viimane sisaldas lisaks nimiessele mitmeid Camus’ kuulsamaid ja varemgi eesti keeles ilmunud teoseid, nagu „Võõras” või „Katk”. Viimase kümnendi jooksul on sarjas avaldatud 27 nimetust, reeglina paar-kolm raamatut aastas. Mõningaks erandiks võib pidada 2006. aastat, mil sarjas ilmus viis teost. 2012. aastal nägi ilmavalgust Saul Bellow’ psühholoogiliselt detailitundlik „Dekaani detsember” (tlk Lauri Saaber), mis oleks retseptioonis vist täiesti kaduma läinud, kui Holger Kaints poleks seda Eesti Ekspressi aastalõpuküsitluses esile tõstnud (üks ole „kadumaminek” praegu paljude heade tõlketöste saatuse). Kiiduväärt on aga see, et kui varem keskendus sari kuulsate teoste tõlgete taasavaldamisele, siis viimastel aastatel on näha üha enam põnevaid esmatõlkeid. Samal, 2012. aastal ilmus Elvi Lumeti tõlkes Knut Hamsuni „Aga elu kestab”, 2011. aastal Mati Sirkli ja Oskar Kuninga tõlkes Herman Hesse „Nürnbergi reis”, mille neljast loost on varem ilmunud ainult „Klingsori viimane suvi” (1965. aastal Loomingu Raamatukogus), ning Kaja Rieseni eestinduses Jean Marie Gustave Le Clézio „Veeuputus”. Elvi Lumeti olulisus norra kirjanduse vahendajana tuleb kõnealuses sarjas kenasti esile – 2009. aastal ilmus esmakordse tõlkena Sigrid Undseti „Proua Marta Oulie. Truu abikaasa”. Sarja on lisatud üks reeglit tutvustav erand, mille autor pole mitte Nobeli kirjandusauhinna

laureaat, vaid Rootsi Akadeemia Nobeli Komitee esimees. Mõnevõrra poleemilises raamatus „Nobeli kirjandusauhind” (2005, tlk Ülev Aaloe, Tiina Mulmaa ja Enno Turmen) tutvustab Kjell Espmark Nobeli kirjandusauhinna eraldamise põhimõtteid, probleeme ja tagamaid.

Viimase kümnendi lõikes on kõige rohkem ilmunud tõlkeid, nagu sageli, inglise keelest – 11. Tõlkeid prantsuse keelest on kolm, kusjuures kaks neist J. M. G. Le Clézioilt (mõlemad teosed – „Veeuputuse” ja „Näljaritornelli” – on tõlkinud Kaja Riesen). Kahe tõlkega on esindatud norra, saksa ja hispaania kirjandus. Kui Kjell Espmargi raamat välja arvata, siis ka rootsi kirjandust esindab kaks raamatut, kusjuures Pär Lagerkvisti „Barabbas” (2006) Arnold Raveli tõlkes viib mõtte asjaolule, et eks siiani seostatakse eestikeelset Lagerkvisti pigem 1977. aastal ilmunud raamatuga „Maailmas võõrsil”, mille kattuvus „Barabbasiga” on suur: mõlemas teoses sisalduvad „Kääbus”, „Siibüll” ja „Mariamne”. Ühe raamatuga on sarjas esindatud taani, ungari, vene ja portugali keel. Kaks viimast sobivad hästi kirjeldama „Nobeli laureaadi” sarja kui vana taasesitamise ja uue tutvustamise vahelist tasakaaluharjutust. Gabriel García Márqueze „Armastus koolera ajal” ilmus sarjas 2006, vaid üksteist aastat pärast Marin Mõttuse tõlke avaldamist Varraku nüüdseks hingusele läinud romaanisarjas „Iris”. Seevastu José Saramago „Pimedus” (2007, tlk Mare Vega Salamanca) on väärtuslik lisandus nii nobeliste kui ka laiemalt läänemaise proosakirjanduse parimat osa tutvustavate tõlgete nimekirja. Saramago on üks neid autoreid, kelle loomingut võiks eesti keeles rohkemgi olla.

Kuna Eesti Raamatul on pikk ajalugu, siis on mõnegi senimaani ilmuva sarja minevik tõeliselt kuulsusrikas. Heaks näiteks sobib „**Klassikalised lood**”, kus on avaldatud jutukirjanduse klassikat juba alates 1970. aastast. Võib tähele panna, kuidas viimase kümnendi sees on toimunud valikute ajaline kontsentreerimine. Kui sarja esimestel kümnenditel haarati võimalikult laia ajaperioodi alates Platonist ja Petroniusest ja lõpetades prantsuse XIX sajandi kirjanduse suurnimedega, siis ajavahemikus 2003–2012 on avaldatud kas XIX sajandi autoreid, nagu Théophile Gautier, Herman Melville, Robert Louis Stevenson, Alfred de Musset jt, või siis autoreid, kelle tegevus ja elu jõudis lõpule enne Teist maailmasõda (kõige hilisema surmadaatumiga sarjas on F. Scott Fitzgerald – 1940). Ainus erand on Horace Walpole, kelle elu ja tegevus jäid XVIII sajandisse. Viimase kümnendi jooksul on sarjas ilmunud 16 nimetust, kümme neist on tõlgitud inglise keelest, neli prantsuse keelest, üks taani ja saksa keelest. Tõlkijatest on olnud kõige tegusam Malle Klaassen viie eestindusega (tõsi, üks neist kahasse Leelo ja Sirje Keevallikuga, viimane on sarja jaoks tõlkinud veel kolm teost). Jällegi paistab silma kahetsusväärne asjaolu – ei ühtegi nimetust 2012. aastal.

Paraku jätan erinevatel põhjustel siin lähemalt käsitlemata teise mainimisväärt minevikuga Eesti Raamatu tõlkeilukirjanduse sarja, mis kannab nime „**Nüüdisromaan**”. Kummaline, aga mind on sarjast eemale peletanud ebameeldiv kujundus (kui võrrelda sarja algusaegade, 1980ndate disaini praegusega, siis räägib see selgelt viimase kahjuks), mis annab mõista, et tegu oleks justkui meeelahutuskirjandusega, kuigi sarjas on ilmunud näiteks John Irvingu „Siidrimaja reeglid” (2006, tlk Urve Hanko) või Margaret Atwoodi „Uputuse aasta” (2010, tlk Eva Velsker ja Neeme Põder) ning samuti hulk põhjamaiste autorite teoseid. Nii et raamatute juures loeb ka välimus, kuigi seda

on pisut vastumeelne tunnistada. Tõsi, ka sisuliselt tundub „Nüüdisromaan” kaunis eklektiline, segades erinevaid kaalukategooriaid.

Kolmas väärtuslik Eesti Raamatu sari ongi „**Põhjamaade romaan**”. Nagu nimigi ütleb, iseloomustab seda sarja geograafiline ja sellest tingituna ka keeleline kontsentreeritus. Kusjuures viimase kümnendi sees on „Põhjamaade romaanis” ilmunud pea samapalju nimetusi kui „Nobeli laureaadis” – 24. Rootsi keelest on sarjas 11, norra keelest üheksa tõlget, lisaks kolm tõlget taani keelest. Keeleliseks erandiks võib liigitada inglise keelest tõlgitud Rose Tremaini „Muusika ja vaikuse” (2008, tlk Kattri Ezzoubi), mis on Taani-aine-line teos. Võib-olla tuleb just siit sarjast välja, et meil on (veel) olemas väga tugev rootsi ja norra keelest tõlkijate kooslus. Juba mainitud norra kirjanduse tõlkijal Elvi Lumetil on sarjas ilmunud koguni viis eestindust (sealhulgas sarja seni viimane ja ainus 2012. aastal ilmunud teos, Anne Birkefeldt Ragde „Ma teen su nii õnnelikuks”), meie ühel teenekamal rootsi kirjanduse vahendajal Anu Saluäärel neli ja Tõnis Arnoveril kolm tõlget. Arnoveri tõlgetest kaks pärinevad muide soomerootsi kirjanikelt: Lars Sundi „Eriku raamat” (2006) ja Kjell Westö „Kus kõndisime kunagi” (2011). Nii norra kui rootsi keelest on sarja jaoks tõlkinud Eha Vain: esimesest Lars Saabye Christenseni „Modelli” (2008) ja teisest Märta Tikkase „Isiklikud asjad. Suur hülgekütt” (2004). Ka Tikkanen on soomerootslane. Soomerootsi autorite kaasatus tingib tõsiasja, et kuigi „Põhjamaade romaani” sarjas pole ühtegi tõlget soome keelest, on soome kirjandus ometi väga hästi esindatud. Kummaline, et sarja pole sattunud ühtegi Ülev Aaloe tõlget – tema viimaste aastate eestindused on lõviosas ilmunud Loomingu Raamatukogus.

Vaadates 1997. aastal alguse saanud „Põhjamaade romaani” tõlkijaskonda, tuleb tõdeda, et Eestist põhja ja kirdesse jäävate naaberriikide kirjandus on siinmail kenasti esindatud (tuleb ju lisada hulk tõlkeid nii Loomingu Raamatukogus kui ka mujal, nii sarjades kui ka eraldi teostena). Seda kurvem on tõdeda, et lõunanaabrite kirjandust vahendatakse eesti keelde kohutavalt vähe. Kui luulet veel tõlgitakse (seda on teinud näiteks Rein Raud leedu ja Livia Viitol läti keelest), siis proosa osas haigutab põhimõtteliselt tühimik. Uutest läti autoritest on võimalik eesti keeles lugeda ainult Nora Ikstenat. Eesti lugejaskond on oma lõunanaabrite kirjanduse osas peaaegu täielikus pimeduses. Sama ei saa öelda näiteks eesti kirjanduse esindatuse kohta Lätis ja seda just tänu mitmele võimekale eestindajale, nagu Maima Grinberga ja Guntars Godiņš. Asi on tasakaalust väljas.

Aga tagasi selle juurde, mida on eesti keelde tõlgitud. Kuna jutt kaldus Põhjamaade kirjandusele, tuleb mainida ka teisi katseid anda tavapärasest korrastatumas vormis välja Skandinaavia kirjandust. Nullindatel tekkinud kirjastus NyNorden, mida veab juba mainitud Eha Vain, on püüdnud juurutada sarja nimega „**Põhjamaade novell**”. Katse tundub olevat põnev ja kooskõlas NyNordeni mõnevõrra erandliku iseloomuga: tegu on kirjastusega, mis püüab vahendada Põhjamaade kirjandust Eestisse ja eesti kirjandust Põhjamaadesse. „Põhjamaade novelli” näol pole tegu ainult tõlkesarjaga. Siiani on ilmunud seal kolm teost: Lars Saabye Christenseni „Oscar Wilde’i lift” (2009, tlk Eha Vain), eesti prosaisti Eeva Pargi „xNovell” (2010) ja Ida Jesseni „Üks mees tuli linna” (2011, tlk Enno Turmen). Kirjastuslik rusikareegel ütleb, et novellikogusid ei osteta, aga sellegipoolest tuleks loota, et sari ei katke juba

eos. Ainuüksi Lars Saabye Christensen on Euroopa mastaabis tähelepanuväärne novelli- ja romaanikirjanik, lisaks „Oscar Wilde'i liftile” tasub lugeda tema mahukat, psühholoogiliselt pinevat ja ajastuliselt kangastuslikku romaani „Poolvend” (ilmunud 2006. aastal kirjastuses Pegasus Maarja Siineri tõlkes). Lisaks „Põhjamaade novellile” on NyNorden püüdnud välja anda ka sarja „**Põhjamaade draama**”, aga selle nimetuste arv piirdub kahe 2008. aastal ilmunud teosega: Astrid Saalbach'i näidendiga „Pietá” (tlk Eha Vain) ja Ingmar Bergmani ema-tütrelõoga „Sügissonaat” (tlk Ülev Aaloe).

Viimase kümnendi ehk tugevaim uus kirjastus Pegasus on teinud samuti katset anda välja just Skandinaavia regioonile keskenduvat „**Põhjamaade sarja**”. Äsja mainitud „Poolvend” on üks kuuest teosest, mis selles sarjas ajavahemikus 2004–2008 ilmuda jõudis. Mõnevõrra erandlikult – ning Põhjamaade mõistet laiendavalt – ilmus sarjas esimesena hollandi nüüdiskirjaniku Karel Glastra van Looni romaan „Kire vili” (tlk Kerti Tergem). Ühtekokku on seega sarjas ilmunud kolm tõlget norra keelest ning üks tõlge rootsi, soome ja hollandi keelest.

„Põhjamaade sarjast” mõnevõrra vastupidavamaks on osutunud „**Pegasuse väike sari**”, mis sai alguse 2004. aastal ning praeguse hetkeni on selles ilmunud 34 teost. Tähelepanuväärne on siin juba tõsiasi, et tõlgitud keelte esikohta ei hoia mitte inglise keel. Isegi teist kohta mitte! Kõige rohkem on sarja jaoks tõlgitud prantsuse keelest – 13 teost. Hispaania keelest on tõlgitud viis raamatut. Inglise keel jagab koos itaalia keelega alles kolmandat-neljandat kohta: mõlemast pakub „Pegasuse väike sari” neli eestindust. Muidugi, kuna nimetatud keeled on võrreldes eesti keelega nõnda suured, võib ühe keele tõlgete seast leida tegelikult erinevaid kultuuriruumi, postkolonialistlik olukord on pilti veelgi elavdanud ja andnud paljudele kirjanikele kaasa kireva kultuurilise tausta. „Pegasuse väikse sarja” kontekstis on ühe keele sees sisalduvate eri kultuuride prominentseim esindaja mehhiko kirjanik Carlos Fuentes, kes kuulub Ladina-Ameerika kirjanduse väljapaistvasse kuuekümnendate põlvkonda – siis omandas suur hulk selle hiigelsuure piirkonna kirjanikke maagilise realismi koondnimetuse kaudu maailmakuulsuse. „Pegasuse väikses sarjas” ilmunud „Inezi vaist” (2006, tlk Margus Ott) esindab n-ö hilist Fuentest. Samasuguseid näiteid saab tuua nii inglise kui ka prantsuse keelest. Yasmina Khadra teos „Plahvatus” on tõlgitud küll prantsuse keelest (ilmus sarjas 2010, tlk Tiina Vahtras), aga see esindab ka Alžeeria kultuuriruumi, samal aastal ilmunud Jean-Philippe Touissant'i „Armastajad” (tlk Leena Tomasberg) jällegi belgia kirjandust. Jhumpa Lahiri, kelle jutukogu „Murede mõistja” ilmus sarjas 2009. aastal Ainu Janusoni tõlkes, on bengali päritolu ameerika kirjanik.

Viis autorit on „Pegasuse väikses sarjas” esindatud rohkem kui ühe teosega. Prantslannalt Anna Gavaldalt ja itaallaselt Alessandro Bariccolt on ilmunud kolm, hispaanlaselt Albert Sánchez Piñolilt, soomlannalt Riikka Pulkiselt ja prantslaselt Philippe Claudelilt kaks teost. Sarja parim aeg paistab olevat vahemik 2006–2010, 2012. aastal ilmus paraku vaid üks tõlge, Kanada ingliskeelse kirjaniku Madeleine Thieni „Armastatud ja kardetud” (tlk Kätlin Kaldmaa). „Pegasuse väike sari” on oma olemuselt julge ja seega riskantne ettevõtmine, kuna lõviosa ilmuvatest teostest pärineb kaasaegsetelt autoritelt, keda eesti lugejaskond eriti ei tunne – kui Fuentes, Baricco ja veel mõni välja arvata. Loodetavasti ei tähenda ainult üks nimetus 2012. aastal sarja seiskumist. Aga kardetavasti just seda see tähendabki.

Nüüdiskirjanduse uutele nimedele keskendunud „Pegasuse väikest sarja” tasakaalustab **„Pegasuse klassika”**, kus avaldatakse XX sajandi suuri teoseid. See tähendab suures osas tõlkeklassika uustrukke, Harald Rajametsa, Valda Raua, Marta Sillaotsa ja eriti Enn Soosaare suur tööde taasavaldamist. Tõsi, on ka mõned värsked tõlked, nagu John Steinbecki „Hiirtest ja inimestest” (2008, tlk Udo Uibo). Sarja juhtmotiiv tundub olevat „kadunud põlvkonna” kesketate autorite (F. Scott Fitzgeraldi, John Steinbecki, Ernest Hemingway) tõlgete (taas)avaldamine, kogumi „staar” on kahtlemata Hemingway, kelle loomingust on ilmunud suisa üheksa eestindust – võrdluseks olgu öeldud, et kokku on ajavahemikus 2007–2012 „Pegasuse klassikas” ilmunud 19 eri nimetust. Näiteks 2010. ja 2011. aastal avaldati sarjas kokku kolm teost ja need kõik olid Hemingwaylt. Hemingway tõlked jagunevad selgelt kaheks. Esiteks vanemate, klassikaliste Enn Soosaare või Valda Raua tõlgete taastrukid, millest mõnigi ilmub eesti keeles juba kolmandat või neljandat korda: näiteks romaani „Ja päike tõuseb” eestindus jõudis lugejateni esmakordselt 1961, seejärel 1978 ning siis kaks paralleelset trükki 2007. aastal – üks Eesti Päevalehe romaaniklassika sarjas ning teine „Pegasuse klassikas”. Muide, viimati mainitud versiooni tõlkijaks on kirjastuse kodulehel märgitud Enn Soosaar, õige on ikkagi Valda Raud, kuigi mitmed Hemingway tähtteoste eestindused pärinevad just nimelt Soosaarelt. „Pegasuse klassika” nimekirjas on taasilmunud ka „Pidu sinus eneses”, „Hüvasti, relvad” ning „Vanamees ja meri” – vastavalt 2010., 2008. ja 2007. aastal. Tõsi, „Vanamehe ja mere” esimene tõlge pärineb Ellen Laanelt, see ilmus 1957. aastal Eesti Raamatus. Teise osa „Pegasuse klassika” Hemingway eestindustest moodustavad aga Henn Käämbre värsked tõlked. Füüsikuna elatist teeniv Käämbre tundub olevat tõeline Hemingwayfänn, ta on tõlkinud sarjale „Üle jõe ja puude varju” (2008), „Saared hoovuses” (2010) ja „Eedeni aia” (2011).

Oluliseks tuleb pidada veel Marta Sillaotsa tõlgitud Thomas Manni „Võlumäe” uustruki avaldamist 2008. aastal. Eelmine trükk pärineb 1995. aastast (samuti kahes köites). Ent nagu mitme teisegi huvitava tõlkekirjanduse sarja puhul, sisendab 2012. aasta mõningast ärevust, sest sarja ei lisandunud ühtegi teost.

Kirjastuse Tänapäev 2000. aastast ilmuv **„Punase raamatu”** sari on nii mahult kui ka sisult üks võimsamaid tõlkeilukirjanduse kooslusi, mis viimase kümnendi jooksul eestikeelset kirjasõna rikastanud. Minu andmetel on ajavahemikus 2003–2012 selles sarjas ilmunud 93 nimetust, kusjuures mõnevõrra erandlikuna leiab nimekirjast teoseid, mida on sarja raames erineva kujundusega avaldatud koguni kaks korda: William Goldingi „Kärbeste jumal” (2003 ja 2011), Kurt Vonneguti „Tapamaja, korpus viis ehk Laste ristisõda” (2003 ja 2010) ning sama autori „Tšempionide eine” (2003 ja 2010). Olgu täpsustuseks öeldud, et mõni selline sarjasisene kordustruk jääb otsapidi minu vaadeldavast ajavahemikust välja – näiteks George Orwelli „Loomade farm. 1984” on ilmunud „Punases raamatus” nii 2002. kui ka 2012. aastal. Muide, „1984” ilmus eestikeelsena esmakordselt Loomingu Raamatukogus 1990. aastal kellegi Elias Treemani tõlkes, „Punase raamatu” tõlke autoriteks on „Loomade farmi” eestindaja Mati Sirkli kõrval märgitud Treemani varjunime taha peitunud Tõnis Arro, Tiit Kusnets ja Rünno Vissak.

Niisiis sisaldab „Punane raamat” nii klassikalisi tõlkeid kui ka värsked

eestindusi. Sarja esimesest poolest leiab mitu teost, mis ilmusid eesti keeles juba tükk aega tagasi. Kõige eredam näide on Oscar Wilde'i „Dorian Gray portree”, mille esimese eestinduse tegi ei keegi muu kui A. H. Tammsaare (ilmus 1929). Tammsaare tõlge on ilmunud veel kolmel korral – 1957, 1972 ja „Punase raamatu” sarjas 2004. (Selle kõrvale tuleb asetada Jana Linnarti tõlge kirjastusele Ersen 2002. aastal ning Krista Kaera tõlge Eesti Päevalehe romaanisarjale 2007. Siit paistab üks tõeline maiuspala ilukirjanduslike tõlgete võrdlevaks analüüsiks.) Aga selliseid klassikaliste eestinduste taasavaldamisi pakub „Punane raamat” veelgi. Näiteks Johannes Semperi tõlge Stendhali „Punasest ja mustast” (ilmus sarjas 2005. aastal) või Helga Krossi 1976. aastal kuulsas „Varamu” sarjas ilmunud Hermann Hesse „Klaaspärlimängu” tõlge (värsid tõlkinud Ain Kaalep, ilmus sarjas samuti 2005. aastal). Klassikaliste teoste tõlgete kordustrükkidest ulatuvad ajas kõige kaugemale XVI sajandi prantsuse renessansskirjaniku François Rabelais' „Gargantua” ja „Pantagrueli” eestindused (tlk Ilotar Aavisto), mis ilmusid esimest korda eraldi teostena 1990ndate ühes kõige olulisemas tõlkekirjanduse sarjas „Europeia” („Gargantua” 1996. aastal ning „Pantagruel” 1998. aastal).

Tuntud tõlgete taasavaldamise tasakaalustamiseks on „Punases raamatus” aga avaldatud rohkesti esmakordseid eestindusi. Sari paistab silma tõlkimiseks valitud autorite ja teoste hea valikuga, eriti mitmete kaasaja oluliste kirjanike loomingu pideva ja regulaarse eestindamisega. Mõned näited. Günter Grassilt on sarjas ilmunud „Kammeljas” (2003, tlk Mati Sirkel), „Minu aastasada” (2006, tlk Vahur Aabrams) ja „Vähikäigul” (2011, tlk Tiina Aro), lisaks veel „Plekktrummi” teine trükk (2006, tlk Mati Sirkel, esmakordselt ilmus eestikeelne versioon 1990. aastal). Milan Kunderalt on ilmunud „Teadmatus” (2006, prantsuse keelest Tiina Jaksman), „Identiteet” (2007, tlk Leena Tomasberg) ja „Elu on mujal” (2009, tlk Pille Kruus). Märkimisväärseks võib pidada mitme kaasaegse kirjaniku „toomist” eestikeelsesse kultuuriruumi. Näiteks Ljudmila Ulitskaja on ehk osalt tänu „Punase raamatu” neljale tõlkele jõudnud käia Prima Vista kirjandusfestivalil esinemas. Võimsas nimistus paistab silma Kätlin Kaldmaa töö Jeanette Wintersoni pühendunud tõlkijana: „Kehale kirjutatud” (2004), „Tuletornipidamine” (2006), „Apelsinid pole ainsad viljad” (2008), „Kirg” (2008, tõlge ilmus esmakordselt 1998. aastal) ja „Kivist jumalad” (2011). Väärtuslik on Sergei Dovlatovi loomingu kogumine nii kordustrükkide kui uustõlgete näol. Mulle isiklikult on valmistanud rõõmu John Irvingu, Ian McEwani, Dina Rubina, Paul Austeri, Edgar Hilsenrathi, Mario Vargas Llosa esmaeestindused.

Samuti leiab „Punasest raamatust” autoreid, kes on sarjas esindatud nii vanade kui ka uute tõlgetega. Kui võtta kas või 2012. aasta, siis seda raamistavad kaks Vladimir Nabokovi raamatut: kordustrükina „Lolita” (tlk Hans Luik, eestindus on varem ilmunud 1990, 2000, 2004 ja 2005) ning värske tõlkena „Kuningas, emand, poiss”, mis minu hinnangul kuulub sarja oluliste esmatõlgete hulka. Olgu siis mainitud veel mõned kahtlemata olulised esmakordsed tõlked: Leonid Tsõpkini „Suvi Baden-Badenis” (2004, tlk Jüri Ojamaa); Viktor Jerofejevi „Hea Stalin” (2004, tlk Ilona Martson); Mark Twaini „Elu Missis-sippil” (2006, tlk Lauri Pilter); Jevgeni Zamjatini „Meie” (2006, tlk Maiga Varik); Alfred Döblini „Berliin, Alexanderplatz” (2007, tlk Mati Sirkel); John Dos Passose „Manhattan Transfer” (2007, tlk Olavi Teppan); William Faulkneri „Absalom, Absalom!” (2008, tlk Kersti Unt).

Statistilist: sarja võimsaim aasta oli kahtlemata 2006, mil ilmus suisa 22 nimetust (2003. aastal ilmus näiteks kuus ja 2009. aastal vaid kolm teost). Vaibumise märke sari õnneks ei näita, 2012. aasta andis juurde üheksa nimetust. Paistab, et vene kirjandus mängib sarjas vähemalt sama suurt rolli kui ingliskeelne kirjandus, kuigi inglise tõlkeid on vene omadest kindlasti rohkem. Meeldiv on saksa kirjanduse nähtav positsioon.

Ajalehekirjastustelt võib samuti leida katseid anda välja uuema kirjanduse esmatõlgetele keskendunud sarju. Ekspress Grupi kirjastus Hea Lugu avaldab alates 2011. aastast sarja „**Areeni bestseller**”. Siiani on jõutud avaldada kuus raamatut, millest kolm on tõlgitud inglise keelest ning üks teos soome, prantsuse ja ungari keelest. Tore algatus, mis on toonud eesti lugeja ette uued nimed (Joel Hahtela, György Dragomán, Irène Némirovsky, S. J. Watson, Tom Rachman, Emma Donoghue), aga praegu on veel vara suuri üldistusi teha.

Kindlasti ei saa üle ega ümber **Loomingu Raamatukogust** (edaspidi LR), mis on jätkuvalt tähtis tõlkeilukirjanduse avaldamise kanal. Tõsi, tehnilis-juriidiliselt pole tegu sarjaga, vaid ajakirjaga, kuid ma kuulun nende hulka, kes pole kunagi suutnud LR-sid võtta ajakirjadena, vaid ikka pigem eraldiseivate raamatute ühtse kogumina. Küll annab ajakirjastaatus LR-le võimaluse hoida aasta jooksul ilmuvate nimetuste arvu 15–20 vahel. Erinev on seegi, et selles väga sarjalikus ajakirjas avaldatakse ka eesti autorite loomingut, ajavahemikul 2003–2012 on ilmunud päris korralikult eesti algupärandeid (35). Mõnevõrra rõõmsa üllatusena järgnevad tõlked saksa keelest (27), seejärel inglise keelest (21), millel on kohe kannul eestindused rootsi keelest (20), sh üks Karl Ristikivi teos! Õieti on rootsi keelest vahendatud 20,5 teost, sest 2003. aastal ilmunud Jaan Kaplinski ja Johannes Salmise kirjavahetus „Õöd valged ja mustad” on tõlgitud nii soome kui ka rootsi keelest (Aino Laagus ja Mari Allik). Muide, saksa kirjandus on ainus, millest on kümnendi lõikes ilmunud tõlkeid igal aasta(käigu)l.

Vene keelest on LR-is viimase kümnendi jooksul ilmunud 16 tõlget, prantsuse keelest 13 tõlget. Rõõmustav on seegi, et nendele mõnevõrra ootuspäras-tele keeltele järgnevad tõlked heebrea keelest – üheksa nimetust, kusjuures kuus neist on Kalle Kasemaa tõlked. Kasemaa on kahtlemata LR-i – ja kogu eesti tõlkekultuuri – üks olulisemaid tegijaid. Lisaks heebrea keelele on Kasemaa tõlkinud pelgalt LR-i viimase kümne aasta lõikes kreeka keelest (Dido Sotiriou „Verega joodetud maa” 2004. aastal ja Menis Kumandarease „Nende lõhn ajab mind nutma” 2005. aastal), kõmri keelest (rüütliromaan „Efracwi poeg Peredur” 2007. aastal), prantsuse keelest (Hiner Saalemi „Minu isa püss” 2005. aastal) ja albaania keelest (Ismail Kadare „Kuri aasta” 2011. aastal). Tegum on vist ainsa otse albaania keelest eesti keelde tõlgitud teosega! Üleüldse tuleb LR-i tunnustada keskendumise eest õhtumaise kirjanduse vanimale osale: Kasemaa kõrval peab siin esile tõstma Vello Salo (ja ka Indrek Hirve) tööd (Johannese ilmutus kreeka keelest 2010. aastal, kuningas Taaveti laulud heebrea keelest 2008. aastal). XIX ja XX sajandi taha jäävast kirjandusest ta-sub mainida veel järgmisi teoseid: „Viikingid Vinlandis. Eiríkr Punase saaga. Gröönlaste saaga” (2003, vanaislandi keelest Arvo Alas); Tommaso Campanella „Päikeselinna” tõlge itaalia keelest (ilmus ladina keeles 1623, itaalia keeles

kirjutatud 1602, eesti keeles 2005, tlk Kristiina Rebane); Francis Baconi „Uus Atlantis” (ilmus ladina keeles 1624 ja inglise keeles 1627, LR-is 2004 Karin Suursalu tõlkes) või Novalise „Aforisme ja fragmente” (2006, saksa keelest Krista Ráni). Tõsi, varase saksa romantismi oluline kuju Novalis jääb XVIII ja XIX sajandi piirile, ta suri 1801. aastal ning tema teosed ilmusidki peamiselt XIX sajandil.

Aga jätkakem keelte loeteluga. Heebrea keele tõlgete üheksale nimetusele järgnevad tõlked soome keelest (kaheksa, või õieti kaheksa ja pool), hispaania ja itaalia keelest on tõlgitud viis teost, uuskreeka ja norra keelest neli teost, poola keelest kolm teost, tšehhi, ungari, islandi, läti ja ladina keelest kaks teost. Ühe teosega on 2003–2012 ilmunud LR-is esindatud hollandi, rumeenia, taani, jaapani, türgi, kõmri, sanskriti, serbia, albaania ja vanakreeka kirjandusruum.

Paistab silma, et LR-il on n-ö omad tõlkijad. Kalle Kasemaad sai juba mainitud. Inglisekeelse tõlkekirjanduse nimistus tõuseb esile Karin Suursalu viie tõlkega, venekeelse kirjanduse tõlkijate eesotsas on Jaan Ross nelja tõlkega. Suurte keelte tõlgete nimistuid vaadates võib rõõmuga tõdeda, et pink on pikk. Isegi saksa keeles, kus 27 tõlkest tervelt 15 pärinevad kahe tõlkija sulest – kaheksa Krista Ránilt ja seitse Katrin Kaugverilt. Neile lisanduvad Heli Mägar, Tiiu Relve, Tiiu Kokla, Mati Sirkel ja veel mitmed. Väiksemate keeltega hakkavad nimed rohkem korduma. Näiteks soome kirjanduse kaheksast tõlkest pärinevad kolm Piret Salurilt, kaks Ants Paikrelt ja kaks Asta Põldmäelt – kõik vanema põlve kogenud tegijad. Muide, Paikre on tõlkinud LR-le ka vene keelest. Norra kirjanduse neljast nimetusest kolm on Dag Solstadi raamatud ja kõik need teosed on tõlkinud Sigrid Tooming. Kuigi reeglina on teostel üks tõlkija, leidub ka huvitavaid erandeid ja rõõmustavalt just mõnevõrra väiksema keele näitel. Ungari kirjaniku János Háý jutukogu „Géza-poisike” (2008) eestindamisel on osalenud lausa üheksa inimest (Anne-Mari Anderson, Siiri Erm, Siiri Kolka, Mariliis Laurend, Kaidi Lõhmus, Keiu-Nille Ollin, Viktória Tóth, Kristi Valk ja Veronika Varep). Hispaania ja itaalia kirjanduse viies tõlkes ei kordu ühegi eestindaja nimi – jällegi lootustandev asjaolu. Kusjuures itaalia kirjanduse tõlkijad on kõik inimesed, kelle vanus lubaks neil veel kaua ja palju tõlkida: Hanna Kaal, Kristiina Rebane, Maarja Kangro ja Heidi Grenzen.

Samuti on mainimisväärt asjaolu, et LR ei ole seadnud avaldamisele mingisuguseid žanrilisi piire. Lisaks proosale ilmub luulet ja esseistikat. Näiteks viimase kümnendi tõlkeluulepärl on kindlasti biitluule nurgakivi Allen Ginsbergi „Ameerika: valik luuletusi 1947–1996” (2003), mille tõlkijatest – Contra, Lauri Kitsnik, Hasso Krull, Andres Langemets, Margit Langemets, Jürgen Rooste ja Tõnu Önnepalu – mängib nii mõnigi eesti kaasaegses luules väga olulist rolli. Inglisekeelset luulet esindavad lisaks Ginsbergile Billy Collins („Allegooria surm”, 2008, tlk Ann Must) ja W. H. Auden („39 luuletust ja 5 esseed”, 2012, tlk Märt Väljataga). Viimase kümnendi ainus türgikeelne raamat LR-is kannab nime „Lind tulemäe kohal: Valik XX sajandi teise poole luulet” (2010), teose tõlkijateks on Ly Seppel ja Andres Ehin. Muide, Andres Ehin on küll õigusega hinnatud luuletaja, kuid tema kui luuletõlkija tõeliselt aukartustäratavat ja lennukat haaret jääb kõige elavamalt tähistama kirjastuses Huma 2004. aastal ilmunud „Kaksainus: Maaailma armastusluulet”, mille puhul võib öelda, et „maailm” pole antud juhul mingi liialdus. Selle raamatu juures ta-

sub mainida pretseedenditult ajalisi-ruumilist haaret sumeri armuloitsust tonga rahvalauluni. Kuid see selleks. Antud juhul on oluline, et LR-is ei peljata ebakonventsionaalseid lahendusi – omamoodi peadpöörivad ja jubedusesegust põnevust sisendav on Aleksei Gastevi „Töölislöögi poeesia” (2009, tlk Aare Pilv).

Lisaks luulele on LR avaldanud märkimisväärseid esseekogumikke. Esile tasuks siin tõsta just tõlkeid prantsuse keelest, kas või Pierre Bayard'i mõnevõrra kenitlevat, aga samas lõbusalt poleemilist teost „Kuidas rääkida raamatutest, mida me pole lugenud?” (2008, tlk Tanel Lepsoo) või Paul Bourget' „Esseid kaasaja psühholoogiast” (2011, tlk Heete Sahkai), mis sisaldab imeilusaid esseid prantsuse XIX sajandi kirjanduse suurnimedelt, nagu Charles Baudelaire ja Gustave Flaubert jt. Mulle isiklikult kõige olulisem esseekogu, mis LR-is viimase kümne aasta sees on ilmunud, pärineb aga ingliskeelsest kultuuriruumist – George Steineri „Valik esseid” (2008, tlk Triinu Pakk). Samuti väärivad tähelepanu saksa filosoofi Walter Benjamini teosed: „Ühesuunaline tänav” (2007, tlk Katrin Kaugver) ja „Valik esseid” (2010, koost Marek Tamm, tlk Mati Sirkel, Hasso Krull ja Tiiu Relve).

Kuna seoses Loomingu Raamatukoguga sai rõhutatud tõlkeid, mille autorid pärinevad kaugemast ajast kui XIX või XX sajand, siis tõstaksin rõõmuga esile Tartu Ülikooli Kirjastuse sarja „**Maailmakirjanduse tõlkevaramu**”, mis eriti oma alguses, 2006. aastal andis mõne ääretult olulise lisanduse eestikeelsesse kirjasõnna. Sarja avaraamat räägib enda eest: Geoffrey Chauceri „Canterbury lood” on inglise kirjanduse üks alustalasid, nende oma „Dekameron”, XV sajandi ja renessansskirjanduse üks suurteoseid. Raamatu tõlkija Votele Viidemann ei jõudnudki paraku näha oma töö trükisilmumist – tõlge viibis „sahtlis” kümmekond aastat –, kuid seda võimsam mälestusmärk see tema tööle on. Nõnda tähenduslikule tõlkele järgnesid samal aastal hispaania XVII sajandi barokk-kirjanduse suurnimede Tirso de Molina ja Pedro Calderón de la Barca raamatud: esimeselt „Sevilla pilkaja ja kivist külaline” ning teiselt „Suur maailmateater”. Mõlemad teosed on tõlkinud hispaania kirjanduse kirklik austaja ja vahendaja Jüri Talvet. Sarjas on ilmunud samuti põhjalikult saatesõnastatud ja kommenteeritud Goethe „Faust” (2007), hiljem on sari keskendunud Pürenee poolsaare XX sajandi kirjanduse oluliste teoste vahendamisele (Miguel de Unamuno, Fernando Pessoa). Siiani on kokku ilmunud kaheksa teost.

Kui vaadata mõttelise sirge teist, ajaliselt kõige lähemat otspunkti, siis üks tõlkekirjanduse sari, millelt võiks ja tuleks palju oodata, on õpikukirjastuse Koolibri „**Ajavaim**”, mille eesmärgiks on „täita lünki eesti tõlkeloos”. Tänuväärne eesmärk, mis on siiani andnud mõnegi meeldiva tulemuse. Kuna sari sai alguse alles 2010. aastal, siis on kaugeleulatuvaid järeldusi veel vara teha, kuid keskmiselt on aasta jooksul ilmunud kolm uut nimetust (2010. aastal neli, 2011. aastal kaks). Peamiselt on tõlgitud inglise keelest (viis tõlget), neile lisanduvad ühe tõlkega saksa, hispaania, vene ja itaalia keel. Tõlgitud on mitme Nobeli laureaadi teoseid: Herta Mülleri „Hingamise kiige” (2010, tlk Tiiu Relve) ja Nadine Gordimeri „July rahvas” (2010, tlk Riina Jesmin). Sarja aktiivseim tõlkija on Olavi Teppan, kes on inglise keelest vahendanud kolm igati olulist teost, neist vähemalt William Burroughsi „Alasti lõunasöök” (ilmus 2011) on lausa kultuuriloolise tähendusega eestindus.

Suur osa sarju pole eriti pika elueaga. Mõnelgi juhul on sellest väga kahju. Liiga varakult kuhtuvate sarjade/kirjastuste sümbol on mu jaoks olnud Vladimir ja Tiina Indriksoni (hiljem Ainola) algatatud ja veetud „**Atlantis**”, mille parimad ajad jäävad vaadeldavast ajajärgust otsapidi välja, kuigi 2003. aasta üks tähelepanuväärsemaid tõlkeraamatuid oli kindlasti Vladimir Indriksoni tõlgitud Lõuna-Aafrika nobelisti John Maxwell Coetzee postkolonialistlikke pingeid kirjeldav „Häbi”. Kirjastuse viimaseks teoseks jäi 2009. aastal ilmunud Paul Austeri „Auggie Wreni jõulujutt” (tlk Tiina Ainola). Muide, just tänu „Atlantisele” on meil olemas mõned Paul Austeri kõige olulisemate teoste eestikeelsed versioonid.

Kirjastus Vagabund, mis andis välja nii hoolikalt valitud eesti autoreid kui ka tähelepanuväärset tõlkekirjandust, alustas 2002. aastal sarjaga „**Luukamber**”, kus jõudis ilmuda üheksa vägagi huvitavat teost. Tegu oli omaelulooliste raamatutega, milles peegeldus tugevalt XX sajandi ajalugu koos oma lugematute Gordioni sõlmedega. Mulle isiklikult on kõige sügavama mulje jätnud Curzio Malaparte teoses „Kaputt” (2005, tlk Mailis Pöld) esinev stseen Jätkusõja ajal järve külmunud hobustest – ühtaegu verdtarretav ja samas kangastuslik kirjeldus sõja jubedustest. Nagu „Pegasuse väikse sarja” puhul, tuleb tõsta esile tõsiasi, et „Luukambri” eestinduste seas pole esikohal tõlked inglise keelest. Üheksast raamatust lausa viis on tõlgitud vene keelest, lisaks kaks teost nii itaalia kui inglise keelest, kusjuures valitud on kultuurilooliselt või ajalooliselt olulised autorid, nagu Dmitri Šostakovič, Anatoli Tšernjajev, Nina Berberova, Nadežda Mandelštam. Seega paistab „Luukambri” sari siiani silma hoolika ja selgelt piiritletud valikuga, mille ühendavaks märksõnaks on XX sajandi mullistuste ning isiklike läbielamiste poeetiline dokumenteerimine. Tõlkijate nimekirjas kerkib esile Udo Uibo, kes tõlkis nii inglise keelest – Isaac Bashevis Singeri suurepärase rännu- ja pagulasmõtiskluse „Eksinud Ameerikasse” (2003) – kui ka vene keelest – Anatoli Tšernjajevi „1991. aasta. NSV Liidu presidendi abi päevik” (2006), mis on detailne ja põnev sissevaade Mihhail Gorbatšovi putšiaegsetesse üleelamistesse.

Tahaksin ära mainida ühe sarja, mis lõppes enne, kui see õieti alata jõudiski, ning mille viimane teos ilmus 2003. aastal. Õieti sai kirjastuse Hotger „**Sinine apelsini**” sarjas ilmuda vaid neli raamatut. Kuid vähemalt kaks neist väärivad kestvamat tähelepanu. Vladimir Sorokini skandaalne „Sinine pekk” ilmus sarjas 2002. aastal Jüri Ojamaa tõlkes, värsid tõlkis Ott Arder. Ning sarja viimase teosena nägi ilmavalgust Julian Barnesi „Maailma ajalugu 10½ peatükis” (tlk Tõnis Leemets), mis meenutab ülesehituselt David Mitchelli „Pilveatlast”, kuid on suurema ajalise haardega ning ääretult hea huumoritajuga romaan.

Viimase kümnendi olulisemate sarjade hulka kuulub „**Ninniku**” (väljaandja Eesti Keele Sihtasutus), sest tegu on kõige nähtavama ja mitmekesisema tõlkeluule sarjaga praeguses eesti kirjakultuuris. Sari saigi alguse kümme aastat tagasi 2003. aastal, ning seni on sarjas ilmunud 11 nimetust. „Ninniku” (või „Ninniku Raamatukogu”) kõige silmapaistvam omadus on aga see, et kui kaks ingliskeelset eestindust kõrvale jätta, ei moodustu tõlgitavatest keeltest mingit pingerida, nimetuste arvu ning tõlgitud keelte suhe on siinsetest sarjadest kindlasti kõige suuremas tasakaalus. Ilmumise järjekorras on need inglise, vene, itaalia, võro, rootsi, hiina, hispaania, jaapani, araabia ja norra keel. Tõsi, Hasso Krulli ja Kalju Kruusa algatusel loodud tõlkekirjanduse võrgukirja

„Ninniku” tuules tekkinud sarjas tegutsevad ühe kindla ringkonna inimesed – erudeeritud ja keeleoskusega haritlased, kes on sageli ise luuletajad. Kahe eestindusega esindatud tõlkijad (Carolina Pihelgas, Lauri Kitsnik ja Aare Pilv) on kõik ise tähelepanuväärsed luuletajad. Silma paistab seegi, et ükski nimetatutest pole panustades piirdunud ühest keelest tõlkimisega. Carolina Pihelgas on eestindanud hispaania (Pablo Neruda „Kapteni laulud”, 2010) ja norra keelest (Tor Ulven „Sinagi kuulud kiviaega”, 2012); aukartustäratava keeletajuga Lauri Kitsnik hiina (Bei Dao „Lumearmee”, 2007) ja jaapani keelest (Tanikawa Shuntarō „Sõnade asjatu flirt”, 2010) ning Aare Pilv vene (Lev Rubinsteini „Kartoteegid”, 2003) ja koos Kirsti Oidekiviga võro keelest (Kauksi Ülle „Emaemamaa”, 2005). Kummaline, et ei Krull ega Kruusa, mõlemad väga tugevad ja loomingulised luuletõlkijad, pole „Ninniku” sarjas avaldanud ühtegi tõlget. Loodetavasti nad jõuavad selleni – ja korduvalt. Minu hinnangul üks olulisemaid sarju praeguses eesti kirjakultuuris.

Kui rääkida tõkeluulest – kirjastusturu vaeslapsest –, siis ei saa üle ega ümber Hendrik Lindepuust ja tema ühemehekirjastusest (**Hendrik Lindepuu kirjastus**). Lindepuu tegevusest saaks kirjutada eraldi artikli, õnneks on tema tööd ka märgatud ning kõrgelt auhinnatud, eelkõige tänu prominentsetele eestkõnelejatele, nagu Märt Väljataga või Kivisildnik. Lindepuu XX sajandi teise poole poola luule- ja proosatõlked moodustavad vaat et omaette sarja, kuigi teoste kujundused pole täies mahus identsed. Siin jõuab ära märkida vaid mõned Lindepuu vahendustöö tipud. Arvatavasti jääb nullindate tõkeluule üheks kesksamaks teoseks Zbigniew Herberti „Valitud luuletused” (2008), kuiv, irooniline, illusioonivaba luule, millest tõstaksin esile kibedalt muigama ajavaid miniatuure. Samuti peab lisama, et Lindepuu töö ei piirdu ainult luule eestindamisega, olgu mainitud kas või Czesław Miłoszi raamatute tõlked: „Teeäärne koerake” (2011), „Miłoszi ABC” (2011) ja „Sünnimaa Euroopa” (2012).

Lindepuu pole õnneks ainus omasuguste, ühele konkreetsele teemale/ajajärgule/autorile pühendunud tõlkijate reas. Tahaksin heaks näiteks tuua veel ühe pealtnäha madala profiiliga kirjastuse **Atlex**, mis on viimaste aastate jooksul järjekindlalt avaldanud mitmete oluliste kirjanike eestindusi. Saksa-keelse kultuuriruumi hetkel ühe tuntuima nüüdiskirjaniku, austerlase Daniel Kehlmanni kolm eestindust ilmusid just nimelt Atlexis – kõik Kristel Kaljundi tõlkes („Maailma möötmine”, 2008; „Kuulsus”, 2009 ning „Mina ja Kaminski”, 2010). Teine autor on W. G. Sebald, kelle esimene eestindus ilmus juba 2002. aastal „Moodsas ajas” („Väljarändajad”, tlk Tiiu Kokla), millele 2009. aastal järgnes väljaspool sarju „Austerlitz” (tlk Mati Sirkel). Kuid Atlexis on pärast seda järjest ilmunud kaks W. G. Sebaldi eestindust: „Saturni rõngad” 2010. aastal ja „Peapööritus. Tunded” 2011. aastal, mõlemad Mati Sirkli tõlkes.

Hetkeks tõkeluule juurde tagasi. Arvo Valtoni väsimatul, vaat et jonnakalgi eestvõttel avaldatakse sarja „**Väikeste rahvaste suur kirjandus**”, mis rikastab kindlasti tõkeluule üldpilti. Sari keskendub Venemaa aladel elavate soome-ugri rahvaste luule tõlkimisele ja avaldamisele. See on näidanud Venemaa soomeugrilaste ja omariiklusega soome-ugri rahvaste kirjanduste sügavat erinevust, mis võib-olla hakkab siiski ajapikku vähenema. Venemaa soomeugrilaste (rahvus)romantiline, lüüriline ja riimiline poeesia peaks sobima neile lugejaile, kes on väsinud moodsamast vabavärsist ja sellega sageli

kaasnevast sotsiaalsest närvist, ironiast või siis mängulisest intertekstuaalsusest. Sissejuhatuseks Venemaa territooriumil sotsiaalselt raskes olukorras elavate, ebakindla tulevikuga soome-ugri rahvaste luulesse sobib nimetatud sarja kõrvale/aselele mahukas (784 lehekülge), igati ammendav antoloogia „Kuum öö” (2006, koostanud ning tõlkinud Arvo Valton ja Jaan Õispuu), mis mahutab endasse 33 komi, 27 udmurdi, 16 mari, 11 vepsa ja 10 karjala autorit. Mokša luuletajaid on antoloogias kaheksa, ingeri-soome luuletajaid seitse, ersa luuletajaid viis ning kirsina tordil üks neenetsi autor.

Kahetsusväärsest vähe vastukaja on saanud „**Kaasajaluule**” nime kandev tõkeluule sari, mida annab välja Tartu Ülikooli Kirjastus. Nii nagu „Ninniku” käivitavaks jõuks on olnud tandem Krull/Kruusa ja „Väikeste rahvaste suurt kirjandust” ei eksisteeriks ilma Valtonita, on „Kaasajaluule” sündinud eelkõige Jüri Talveti eestvõttel. Sarjas on ilmunud seitse kogu, neist lausa viis on tõlkinud Talvet: kolm hispaania, ühe inglise ja ühe prantsuse keelest. Üks „Kaasajaluule” raames ilmunud teos kuulub eesti autorile Mari Vallisoole – tegu on tema valikkoguga „Tabamatu toalävel” (2011). Sarja esimene teos – H. L. Hixi „Kindel kui linnulend” – ilmus 2007, 2011. aastal nägi ilmavalgust koguni kolm teost, aga 2012. aastal vaid üks raamat – Marian Raméntoli „Mu mürgine arm, mina ei ole loogika” Jüri Talveti valikus ja tõlkes.

Kahtlemata on viimase kümnendi jooksul ilmunud ka olulisi tõkeluule üksikteoseid. 2010. aastal lisandus peatükk Charles Baudelaire'i eestindamise saagasse, kuna ilmus järjekorras juba neljas eestikeelne „Kurja lilled” („66 kurja lille”, Eesti Keele Sihtasutus, tõlkinud Ain Kaalep, August Sang ja Märt Väljataga). Seegi tõkelooline erijuhtum vajaks eraldi käsitlust. Olulisi teoseid on veel: 2007. aastal kirjastuses Vagabund ilmunud Bertolt Brechti „Luulet” (koostanud Märt Väljataga) ning 2012. aastal kirjastuses Tuum ilmunud Pentti Saarikoski „Luuletused” (toimetanud Hasso Krull ja Kalju Kruusa). Mõlemad kogumid võtavad peaaegu ammendavalt kokku nende kahe XX sajandi luule suurkuju loomingu. Lisaks on mõlemal raamatul võimas tõlkijate nimekiri: Brechti teosel Ain Kaalep, Maarja Kangro, Jaan Kross, Kersti Merilaas, August Sang, Debora Vaarandi ja Märt Väljataga, Saarikoskil aga Lauri Kitsnik, Hasso Krull, Kalju Kruusa, Asko Künnap, Jürgen Rooste, Joel Sang ja Elo Viiding, kusjuures viimane oli mahuka teose eestvedaja. Tõsi, Brechti kogumikus on rohkem vanemaid tõlkeid kui Saarikoski omas. Nende kahe näite põhjal võib märgata, et eesti luuletõlget kannavad lõviosas luuletajad. Suuremad erandid on eestikeelse tõkeluule üks võtmefiguure Märt Väljataga (kelle CV-s on siiski olemas ka luulekogu „Teine keel” 1989. aastast ja mänguline sonetikogu „Sada tuhat miljardit millenniumisonetti” 2000. aastast) ja Arvo Valton, kes on mitmekülgne ja viljakas prosaist. Võib-olla on just prosaistitaust üheks põhjuseks, miks Valtoni luuletõlked on pälvinud mõningat kriitikat?

Pühendunud luuletõlkijate nimistu poleks täielik ilma Mathurata. Temagi on tuntud luuletaja, kes ajab vaikselt, aga järjekindlalt oma asja kirjastuses Allikaäärne. Viimastel aastatel on temalt ilmunud mitu märkimisväärset tõkeluulekogu: Lääne-India taustaga nobelisti Derek Walcotti valikkogu „Saared” (2009. aastal inglise keelest) ning tänapäeva India ühe tuntuima luuletaja Kunwar Naraini „See ainuke maailm” (2010. aastal hindi keelest). 2012. aastal lisandus Ben Okri romaani „Jumalaid hämmastades” eestindus ning TLÜ kirjastuses V sajandi luuletaja ja filosoofi Bhartrhari raamat „Vairāgyasātaka

ehk Sada värssi ilmaelust loobumise kiituseks” (tõlgitud sanskriti keelest kahasse Martti Kaldaga).

Kuna tõkeluulest kõneldes sai nimetatud paar olulist üksikteost, mainisin veel viimase kümnendi sees ilmunud ilukirjanduslikke tõlketeoseid, mis on eesti kultuurile möödapääsmatult olulised. Osa jäämäe veepealsest osast.

- Koraan. Võimas mälestusmärk Haljand Udamile ning kultuuriliselt üks olulisemaid viimase kümnendi tõlkeid. Ilmus 2007. aastal kirjastuses Bit, teose toimetaja oli Amar Annus, kellest on kujunemas Udamile väärikas mantlipärija.

- Amar Annuse „Gilgameši eepose” tõlge akkadi keelest (ilmus Tallinna Ülikooli Kirjastuses 2010). Muide, TLÜ Kirjastus sisendab suurt lootust, sest see tegeleb muu hulgas maailmakirjanduse kõige vanemate või kaugemate tekstide eestindamisega. Mõned näited: Gaius Sallustius Crispuse „Catilina vandenõu” (2011, tlk Maria-Kristiina Lotman ja Kai Tafenau); Egiptuse Vana riigi aegadest pärinev „Ptahhotepi elutarkus” (2011, tlk Sergei Stadnikov); varakeskaegse jaapani luule klassiku Saigyō „Mägikodu” (2012, tlk Alari Allik). Rääkimata Rein Raua tõlgetest, millest seni viimane, Dante Alighieri „Vita Nova. Uus elu”, pani väärika punkti 2012. aasta tõlkeaastale. Kirsiks tordil on vist ainus korea keelest eesti keelde tõlgitud ilukirjandusteos: XX sajandi naiskirjaniku Hahn Moo-Sooki esikromaan „Ajalugu voolab” (2012, tlk Kim Jung-Gon ja Tarmo Lilleoja).

- Dante Alighieri „Jumalik komöödia. Põrgu” – Harald Rajametsa suurtöö, mis ilmus 2011. aastal korruga Tallinna Ülikooli Kirjastuses ja Eesti Keele Sihtasutuses, toimetajateks Külli Habicht ja Märt Väljataga. Rajametsa pärandi võtab väärikalt kokku antoloogia „Pegasos ja peegel” (Eesti Keele Sihtasutus, 2004).

- Marcel Prousti „Taasleitud aeg” Tõnu Õnnepalu tõlkes. Teos ilmus 2004. aastal Eesti Keele Sihtasutuses. Tegu on Prousti romaanisarja „Kaotatud aega otsimas” lõpetamata lõpuosaga, mis ilmus originaalis 1927. aastal. Lisaks sellele, et teos andis olulise lisanduse äärmiselt lünklikult esindatud eestikeelsele Proustile, on tegu ka imeilusa mõtisklusega soovist aega peatada ja ületada.

- Mika Waltari „Sinuhe”. Soome kirjanduse tähtteose oli eesti keelde varemalt tõlkinud Johannes Aavik – see ilmus pagulaskirjastuses Orto 1954. aastal ning seejärel juba Eesti Raamatus 1991. aastal. 2009. aastal nägi aga kirjastuses Varrak ilmavalgust Piret Saluri uus eestindus. Seegi tõlge on mitmes mõttes märgiline. Kõige muu kõrval kinnitab see suurtöö eesti tõlkekuultuuri tugevust.

- Robert Musili „Omadusteta mees”. Teos on eesti ühe tuntuima tõlkija Mati Sirkli *magnum opus* ja *tour de force*. Lisaks on see 2006. aastal ilmunud kolmeköiteline, korralikku veinipakki meenutava ümbrisega mammutteos kutsunud esile mitmeid sarkastilisi kommentaare, sealhulgas tõlkijalt endaltki. Eelkõige on heidetud õhku küsimus, kas teost lugenud inimeste loetlemiseks läheks vaja teise käe näppe ning kas Musilist rääkimiseks poleks parem otsida abi siingi ülevaates mainitud Pierre Bayardi teosest. Parimaks „Omadusteta mehega” seotud naljaks pean filmilavastaja Veiko Õunpuu kommentaari ühes naisteajakirjas, kus ta soovitas Musili raamatut daamidele ridikülitiseks. Nali naljaks, tegu on mõjusa sissevaatega Austria-Ungari nimelisse moodustisse, aga teos püstitab ka üldisemaid küsimusi, kirjeldades muu hul-

gas inimliku korrastamisvajaduse tekitatud üldist virvarri ja segadust. Sirkli hämmastavalt kõrgetasemelist panust eestikeelse kirjasona arengusse tuleks eraldi käsitleda, olgu siin lisaks kõigele eespool mainitule kirjas nullindatel jätkunud töö Franz Kafka eestindamisel: „Päevikud 1910–1923” (kirjastus Verb, 2009) ja „Kirjad 1902–1924” (Verb, 2012). Üht Sirkli tõlgitud romaani mainin puhtalt isikliku sümpaatia tõttu: Sten Nadolny „Aegluse avastamine” (Varrak, 2005).

- Elias Canetti „Pimestus”. Jällegi üks Sirkli suurtöö. Teose kolmas osa „Maailm peas” ilmus juba 1983. aastal Loomingu Raamatukogus Toivo Tasa tõlkes, Mati Sirkel viis alustatud töö lõpule 2009. aastaks, kirjastajaks Eesti Päevaleht. 1981. aasta Nobeli kirjanduslaureaadi painav, tihe, salvavalt väljendusriikka keelega teos. Muide, teose kujundus viitab samuti sarjaidentiteedile, mis aga vist ei kujunenudki lõplikult välja.

- Orhan Pamuki „Lumi” (Pegasus, 2007, tlk Ly Seppel) ja „Must raamat” (Pegasus, 2011, tlk Helen Geršman ja Inna Ossiptšuk). Pamuk on mu meelest üks neid kaasaegseid kirjanikke – ja Nobeli auhinna laureaate –, kes hoiab elus klassikalise romaanikirjanduse traditsiooni, kuid lisab sinna oma äratuntava nägemuslikkuse, sidusa detailsuse ja avara pilgu.

- Raymond Queneau „Stiiliharjutused” (Varrak, 2007, tlk Jana Porila, Triinu Tamm ja Ain Kaalep). Raamat on oluline kas või sellepärast, et teeb mänguliselt, aga samas veenvalt puust ja punaseks ilukirjandusliku keele vormilise väljendusrikkuse. See teos võiks olla iga kirjandusõpetaja laual.

- *Last, but not least*, midagi veel suuremat kui lihtsalt sari: „Muinasaja kirjanduse antoloogia” (Varrak, 2005, koostanud Amar Annus), „Vanakreeka kirjanduse antoloogia” (Varrak, 2006, koostanud Janika Päll) ja „Rooma kirjanduse antoloogia” (Varrak, 2009, koostanud Kaspar Kolk). Juba esiletõstetud George Steiner kirjutab oma esseekogus: „20. sajandi keskpaiga ja lõpu hariduse ning kultuuri valitsev joon on mälu kõhetumine. [...] Kõige elementaarsemadki allusioonid kreeka mütoloogiale, Vanale ja Uuele Testamendile, klassikutele, antiikaja ja Euroopa ajaloole on muutunud hermeetiliseks.” See on oluline tsitaat ning nimetatud antoloogiad sümboliseerivadki vaat et sisyp-hoslikku katset seista vastu mälu kõhetumisele, ujuda vastuvoolu egotsentristliku maailmapildi võidukäigule, hoida alles kohta, kus maailm on avar labürint, mida tasub lõputult uurida, jälgida, lugeda, milles tasub liikuda nagu millimallikas ookeanis. Kas pole lugemisest levimas väärarusaam, mille kohaselt see justkui lahutab meid maailmast, muudab meid eluvõõraks? Kas pole kirjanduse ja kunstiga üldisemalt just vastupidi? Või nagu kirjutas kunagi Publius Ovidius Naso: „Kärmeid laevu ju kunst juhib aerude-purjede kaudu, / kunst juhib vankreid teel. Armugi juhtigu kunst” („Rooma kirjanduse antoloogia”, lk 330, tlk Ain Kaalep ja Ülo Torpats).

Lõpetuseks. Loo kirjutamise käigus tuli välja üks paradoks. Heitsin algatuseks õhku küsimuse, kas head tõlkekirjandust ei vahendata eesti keelde mitte liiga palju. Ometi paistab silma, kuidas just 2012. aastal/aastaks on selgunud või tõusetunud mitmete sarjade lõpp või ebakindel tulevik: „Nobeli laureaat”, „Klassikalised lood”, „Pegasus väike sari”. Mis saab „Põhjamaade romaanist”, „Põhjamaade novellist”, „Kaasajaluulest”? Muidugi on sarju, mille käekäik tekitab vähem rahutust: „Moodne aeg”, „Punane raamat”, „Areeni bestseller”. Loodetavasti on asjad korras ka „Ajavaimu” ja „20. sajandi klassi-

kaga". Tõlkekirjanduse regulaarse ja keskendunud kirjastamise olukorda ei saa kindlasti nimetada üheselt heaks. Ega ka üheselt halvaks.

Lugeja positsioonilt vaadates võib tõde asuda sootuks mujal. Kuigi euro kasutuselevõtuga on hüppeliselt tõusnud ka raamatute hinnad, korraliku uudisteose hind võib vanas väeringus ulatuda 300–400 kroonini, saab hea teose vajadusel varem või hiljem kätte mõnest raamatukogust. Raha kõrval on hakanud üha olulisemat rolli mängima aeg. Eestikeelset head kirjandust tuleb üha juurde, selle lugemiseks vajaminevat aega jääb üha vähemaks. Seega on regulaarne, pidev, üldpilku omav lugemine muutumas tasapisi sisysphoslikuks ülesandeks.